

मानव विकास अहवाल २०२०/२०२२

थिम : “ **Uncertain Times, Unsettled Lives :
Shaping Our Future in a
Transforming World.**”

- UNDP - HDRO मार्फत २०२१ व २०२२ एकत्र मानव विकास अहवाल (HDR) जाहीर करण्यात आला आहे.

भारताचा क्रमांक	१९१/१३२
HDI मूल्य	०.६३३%

- २०२० च्या HDR - मानव विकास अहवालानुसार भारताचा क्रमांक १३१ होता व मूल्य ०.६४५% होते.
- २०२० च्या अहवालाच्या तुलनेत २०२१/२०२२ च्या अहवालात भारताचा क्रमांक १ अंकाने घसरण झाली आहे. अनुक्रमे १३१ वरून १३२ क्रमांक झाला आहे व मूल्य सुद्धा घसरले आहे. ०.६४५% वरून ०.६३३ पर्यंत कमी झाले आहेत.

- **भारताच्या क्रमांकात घसरण होण्याचे कारण :** सरासरी आर्युमानातील घट असू शकते असा अंदाज व्यक्त करण्यात आला आहे.

भारताचे आर्युमान : २०२०	- ६९.७ वर्ष
२०२१/२०२२	- ६७.२ वर्षे

- **शालेय साक्षरतेची स्थिती :**
अपेक्षित वर्ष : ११.९ वर्ष
शिक्षणाचे सरासरी वर्ष : ६.७ वर्ष

अहवालातील निरीक्षणे :-

- शिक्षण आणि आरोग्य - सन २०२० व २०२१ या दोन

- वर्षात मागील पाच वर्षांच्या तुलनेत घसरण झाली आहे. गेल्या ३२ वर्षांत हा वेगळाच ‘घसरणीचा ट्रेंड’ आहे. असे अहवालात नोंदवण्यात आले आहे.
- वैश्विक आर्युमानात घट झाली आहे.

**जागतिक
आर्युमानात
घट**

२०१९ मध्ये - ७२.८ वर्ष
२०२१ मध्ये - ७१.४ वर्ष

- नोकरी व्यवसायातील अस्थिरता.
- साथीचे रोग, युद्धे, प्रादेशिक ताणाचा जीवनमानावर परिणाम होत आहे.
- २७ जुलै २०२२ पर्यंत उच्च उत्पन्न गटातील ७२% तर कमी उत्पन्न गटातील २१% लसीकरण झाले आहे.
- आपण अनिश्चिततेच्या बदलत्या जगात वावरत आहोत असे नोंदवण्यात आले आहे.

प्रथम ५ देश

१. स्वित्झरलंड	- ०.९६२
२. नॉर्वे	- ०.९६१
३. आइसलंड	- ०.९५९
४. हाँगकाँग	- ०.९५२
५. ऑस्ट्रेलिया	- ०.९५१

तळातील ५ देश

१९१. दक्षिण सुदान	- ०.३८५
१९०. चाड	- ०.३९४
१८९. नायजर	- ०.४००
१८८. मध्य आफ्रिका	- ०.४०४
१८७. बुरुंडी	- ०.४२६

शेजारील देश

७३.	श्रीलंका	-	०.७८२
७९.	चीन	-	०.७६८
१२७.	भुतान	-	०.६६६
१२९.	बांगलादेश	-	०.६६२
१३२.	भारत	-	०.६३३
१४३.	नेपाळ	-	०.६०२
१४९.	मॅनमार	-	०.५८५
१६१.	पाकिस्तान	-	०.५४४
१८०.	अफगाणिस्तान	-	०.४७८

BRICS नुसार

७९.	चीन	-	०.७६८
८७.	ब्राझिल	-	०.७५४
१०९.	द.आफ्रिका	-	०.७१३
५२.	रशिया	-	०.८२२
१३२.	भारत	-	०.६३३

HDI rank

Human development groups

	Value
	2021
Very high human development	0.896
High human development	0.754
Medium human development	0.636
Low human development	0.518
Developing countries	0.685

Region

Arab - States	-	0.708
East Asia	-	0.749
Latin America	-	0.754
Sooth Asia	-	0.632
Sub-Saharan Africa	-	0.547

जगाचे मूल्य -

0.732

Figure 1 A new uncertainty complex is emerging

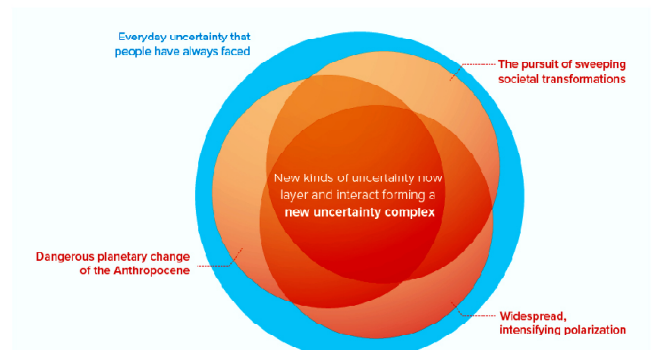
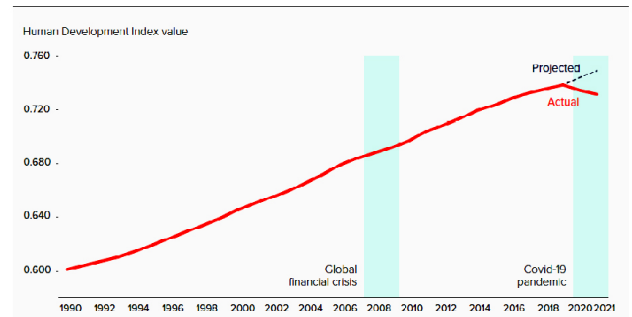

Figure 2 The global Human Development Index value has declined two years in a row, erasing the gains of the preceding five years

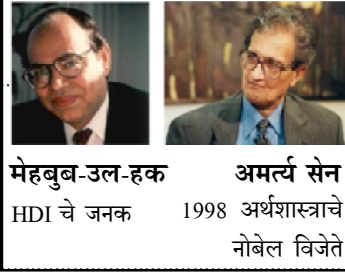

Note: The period of the global financial crisis is indicative.
Source: Human Development Report Office calculations based on data from Barro and Lee (2018), IMF (2021b, 2022), UNDESA (2022a, 2022b), UN-SCD Institute for Statistics (2022), UNSD (2022) and World Bank (2022).

	HDI	IHDI	
१३२. भारत	०.६३३	०.४७५ (-२)	
	GDI	GII	MPI
	०.८४९	०.४९०	२७.९
	↓	↓	↓
	५	Rank	(२००९-२०२०)
	Group	2021	
		१२२	

मानव विकास निर्देशांकाची रचना :-

- UNDP मार्फत 1990 पासून दरवर्षी मानव विकास निर्देशांक जाहीर केला जातो.
- पहिला HDI हा 1997 मध्ये प्रकाशित करण्यात आला.
- मानव विकास निर्देशांकाची सुरुवात 1990 पासून झाली आहे. पाकिस्तानी अर्थतज्ज्ञ मेहबुब-उल-हक आणि भारतीय अर्थतज्ज्ञ अमर्त्य सेन यांच्या मार्गदर्शनाखाली HDI तयार करण्यात आला.
- पहिला मानव विकास अहवाल 1997 मध्ये प्रकाशित करण्यात आला.
- UNDP या संस्थेच्या HDRO (Human Development Report Office) या विभागांमार्फत दरवर्षी मानव विकास अहवाल (HDR) जाहीर होतो.

- HDI ने प्रमाण 0 ते 1 च्या दरम्यान आहे.
- HDI - भूमितीय पद्धतीने काढला जातो.

HDI च्या पूर्वी PQLI हा निर्देशांक काढला जात असे.

PQLI - Physical Quality of Life Index
जीवनाचा भौतिक गुणवत्ता निर्देशांक

- 1979 मध्ये - मॉरिस डी मॉरिस यांनी 23 देशांचा अभ्यास केला होता.
- भौतिक मानव विकास निर्देशांक काढला.

जीवनाचा भौतिक विकास निर्देशांक	जनगणना	दर
1) सरासरी आर्युमान	2011	66.8 वर्षे
2) बालमृत्युदर	2011	47/1000
3) साक्षरता	2011	74.00%

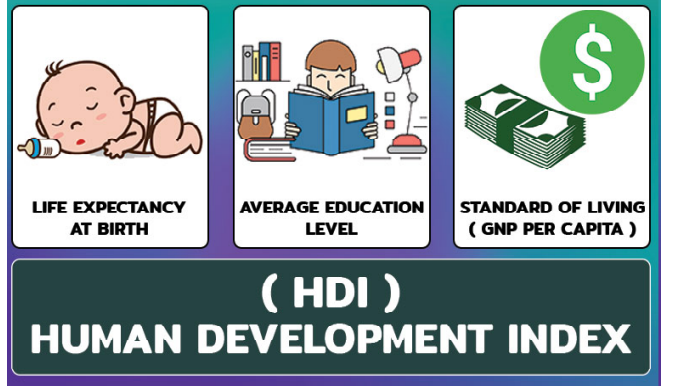
प्रमाण : 1 - 100 मध्ये.

$$PQLI = \frac{\text{सरासरी आर्युमान} + \text{बालमृत्युदर} + \text{साक्षरता}}{3}$$

- 2018 च्या तुलनेत 2019 मध्ये 2 अंकाने वाढ झाली आहे.
- 2018 मध्ये भारताचे मूल्य 0.647 त्यानुसार 129 वा क्रमांक होता.

मानव विकास निर्देशांकाचे घटक

- आर्युमान दर/अपेक्षित जीवन जगण्याचे वर्ष
- साक्षरता दर/सुगम ज्ञानाचे वर्षे
- राहणीमानाचा दर/किमान जीवनमानाची पातळी- (GNP - PPP - PCI)

HDI काढण्यासाठीचे सूत्र

$$HDI = \frac{\text{आर्युमान दर (ELR)} + \text{साक्षरता दर (LR)} + \text{राहनिमान दर (LSR)}}{3}$$

HDI घटकांचे मूल्य काढण्यासाठीचे सूत्र

$$ELR/LR/LSR = \frac{\text{प्रत्यक्ष मूल्य} - \text{किमान मूल्य}}{\text{कमाल मूल्य} - \text{किमान मूल्य}}$$

भारताचा मानव विकास निर्देशांक		
वर्ष	HDI मूल्य	HDI क्रमांक
१९९०	०.४२७	१८४
२०१५	०.६२७	१३०/१८८
२०१६	०.६३६	१३१/१८८
२०१७	०.६४०	१३०/१८९
२०१८	०.६४२	१३०/१८९
२०१९	०.६४५	१३१/१८९
२०२०-२१	०.६३३	१३२/१९१

UNDP 2010 च्या बदलानुसार -

क्र.	निर्देशांक	किमान मूल्य	कमाल मूल्य
1.	आयुमान	20 वर्षे	85 वर्षे
2.	साक्षरता	0%	100%
3.	दरडोई उत्पन्न	100\$	75,000\$
4.	स.मा.अ.	0%	100%

२०१० मध्ये यात बदल करण्यात आले आहेत.

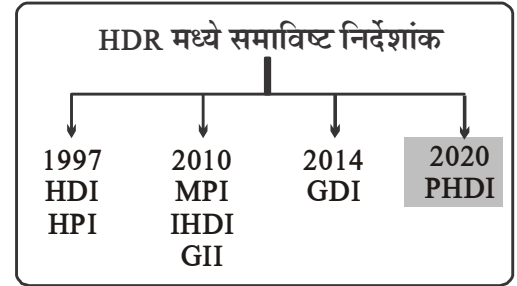
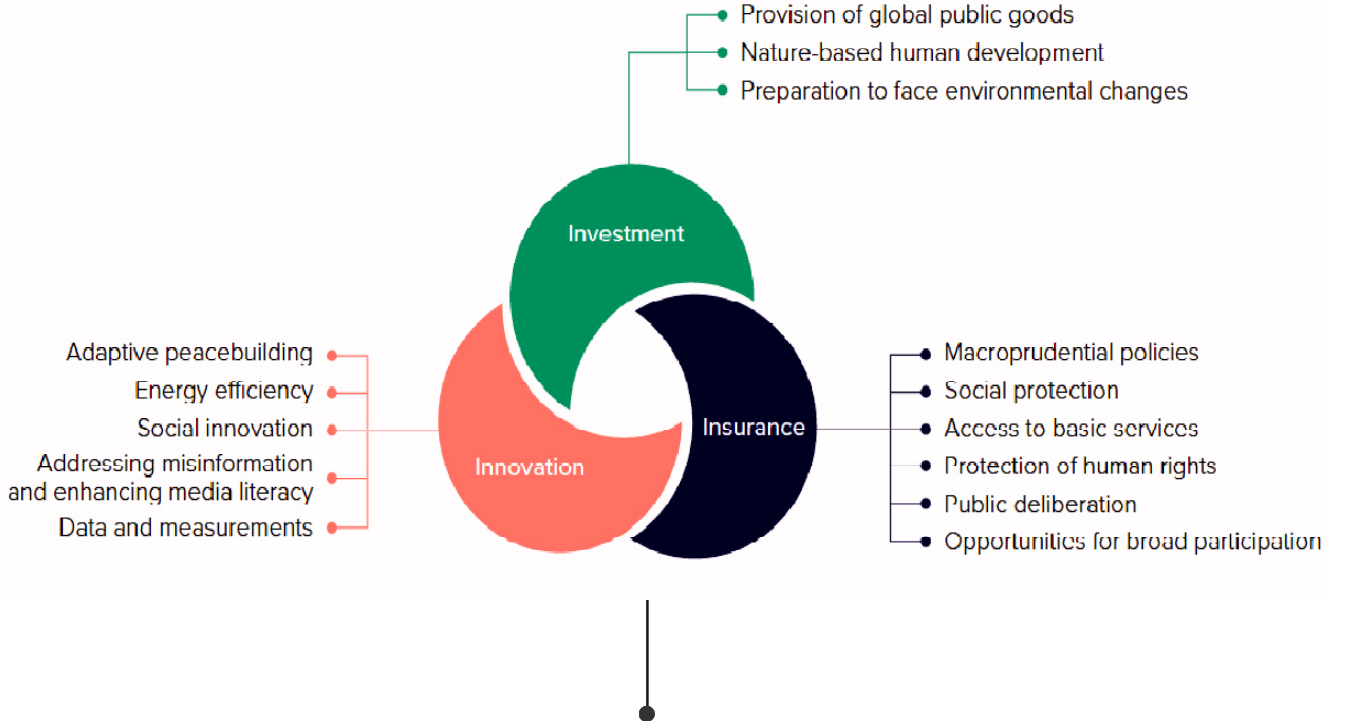

Figure 10 Making people more secure though investment, insurance and innovation

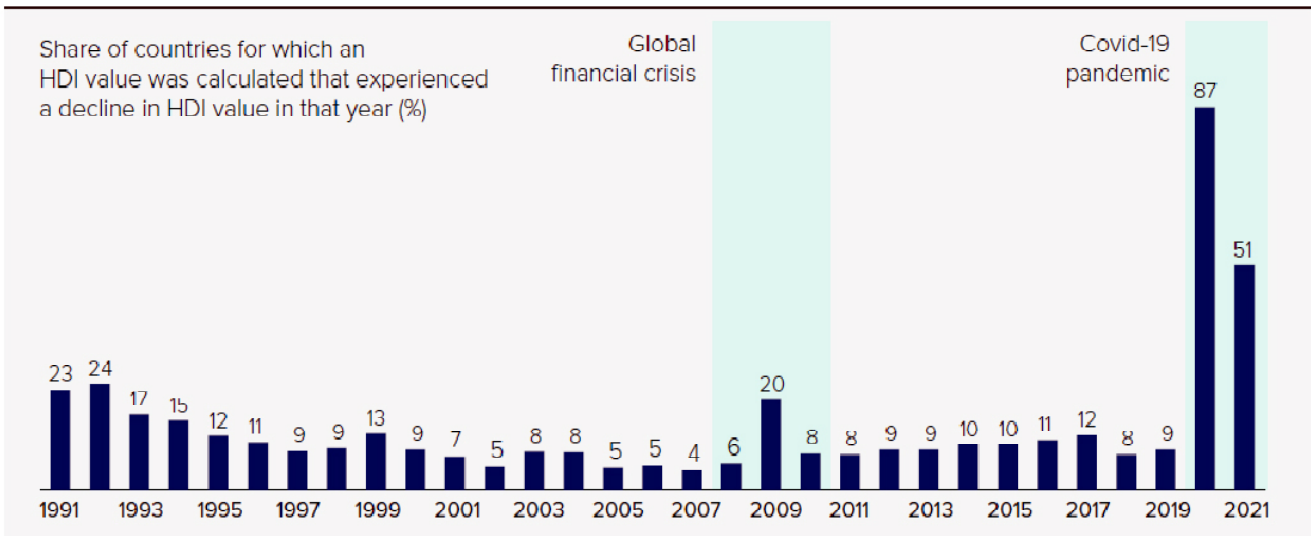

Human development indices

HDI rank	Human Development Index (HDI)	Inequality-adjusted HDI (IHDI)			Gender Development Index		Gender Inequality Index		Multidimensional Poverty Index ^a			
	Value	Value	Overall loss ^b (%)	Difference from HDI rank ^c	Value	Group ^d	Value	Rank	Value	Headcount (%)	Intensity of deprivation (%)	Year and survey ^e
	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2009-2020	2009-2020	2009-2020	2009-2020
Very high human development												
1 Switzerland	0.962	0.894	7.1	-3	0.967	2	0.018	3	..	..	..	..
2 Norway	0.961	0.908	5.5	0	0.983	1	0.016	2	..	..	..	..
3 Iceland	0.959	0.915	4.6	2	0.976	1	0.043	8	..	..	..	..
4 Hong Kong, China (SAR)	0.952	0.828	13.0	-19	0.976	1	..	..	..	..	..	..
5 Australia	0.951	0.876	7.9	-6	0.968	2	0.073	19	..	..	..	..
6 Denmark	0.948	0.898	5.3	3	0.980	1	0.013	1	..	..	..	..
7 Sweden	0.947	0.885	6.5	0	0.988	1	0.023	4	..	..	..	..
8 Ireland	0.945	0.886	6.2	2	0.987	1	0.074	21	..	..	..	..
9 Germany	0.942	0.883	6.3	1	0.978	1	0.073	19	..	..	..	..
10 Netherlands	0.941	0.878	6.7	1	0.968	2	0.025	5	..	..	..	..
11 Finland	0.940	0.890	5.3	6	0.989	1	0.033	6	..	..	..	..
12 Singapore	0.939	0.817	13.0	-15	0.992	1	0.040	7	..	..	..	..
13 Belgium	0.937	0.874	6.7	1	0.978	1	0.048	10	..	..	..	..
13 New Zealand	0.937	0.865	7.7	0	0.975	1	0.088	25	..	..	..	..
15 Canada	0.936	0.860	8.1	1	0.988	1	0.069	17	..	..	..	..
16 Liechtenstein	0.935	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
17 Luxembourg	0.930	0.850	8.6	0	0.993	1	0.044	9	..	..	..	..
18 United Kingdom	0.929	0.850	8.5	1	0.987	1	0.098	27	..	..	..	..
19 Japan	0.925	0.850	8.1	2	0.970	2	0.083	22	..	..	..	..
19 Korea (Republic of)	0.925	0.838	9.4	-3	0.944	3	0.067	15	..	..	..	..
21 United States	0.921	0.819	11.1	-5	1.001	1	0.179	44	..	..	..	..
22 Israel	0.919	0.815	11.3	8	0.992	1	0.083	22	..	..	..	..
23 Malta	0.918	0.849	7.5	2	0.980	1	0.167	42	..	..	..	..
23 Slovenia	0.918	0.878	4.4	13	0.999	1	0.071	18	..	..	..	..
25 Austria	0.916	0.851	7.1	9	0.980	1	0.053	12	..	..	..	..
26 United Arab Emirates	0.911	..	..	..	0.953	2	0.049	11	..	..	..	..
27 Spain	0.905	0.788	12.9	-12	0.986	1	0.057	14	..	..	..	..
28 France	0.903	0.825	8.6	2	0.990	1	0.083	22	..	..	..	..
29 Cyprus	0.896	0.819	8.6	2	0.972	2	0.123	35	..	..	..	..
30 Italy	0.895	0.791	11.6	-7	0.970	2	0.056	13	..	..	..	..
31 Estonia	0.890	0.829	6.9	7	1.021	1	0.100	28	..	..	..	..
32 Czechia	0.889	0.850	4.4	14	0.989	1	0.120	34	..	..	..	..
33 Greece	0.887	0.791	10.8	-4	0.969	2	0.119	32	..	..	..	..
34 Poland	0.876	0.816	6.8	4	1.008	1	0.109	31	..	..	..	..
35 Bahrain	0.875	..	..	..	0.927	3	0.101	46	..	..	..	..
35 Lithuania	0.875	0.800	8.6	2	1.030	2	0.105	30	..	..	..	..
35 Saudi Arabia	0.875	..	..	..	0.917	4	0.247	59	..	..	..	..
38 Portugal	0.866	0.773	10.7	-4	0.994	1	0.067	15	..	..	..	..
39 Latvia	0.863	0.792	8.2	2	1.025	1	0.151	40	..	..	..	..
40 Andorra	0.858	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
40 Croatia	0.858	0.797	7.1	4	0.995	1	0.093	26	..	..	..	..
42 Chile	0.855	0.722	15.6	-8	0.967	2	0.187	47	..	..	..	..
42 Qatar	0.855	..	..	..	1.019	1	0.220	54	..	..	..	..
44 San Marino	0.853	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
45 Slovakia	0.848	0.803	5.3	8	0.999	1	0.180	45	..	..	..	..
46 Hungary	0.846	0.792	6.4	6	0.987	1	0.221	55	..	..	..	..
47 Argentina	0.842	0.720	14.5	-6	0.997	1	0.287	69	..	..	..	..
48 Türkiye	0.838	0.717	14.4	-7	0.937	3	0.272	65	..	..	..	..
49 Montenegro	0.832	0.756	9.1	2	0.981	1	0.119	32	0.005	1.2	39.6	2018 M
50 Kuwait	0.831	..	..	..	1.009	1	0.305	74	..	..	..	..
51 Brunei Darussalam	0.829	..	..	..	0.984	1	0.259	61	..	..	..	..
52 Russian Federation	0.822	0.751	8.6	1	1.016	1	0.203	50	..	..	..	..
53 Romania	0.821	0.733	10.7	1	0.994	1	0.282	67	..	..	..	..
54 Oman	0.816	0.708	13.2	-7	0.900	4	0.300	72	..	..	..	..
55 Bahamas	0.812	..	..	..	..	..	0.329	78	..	..	..	..
56 Kazakhstan	0.811	0.755	6.9	5	0.998	1	0.161	41	0.002 ^e	0.5 ^e	35.6 ^e	2015 M
57 Trinidad and Tobago	0.810	..	..	..	0.985	1	0.344	81	0.002 ^e	0.6 ^e	38.0 ^e	2011 M
58 Costa Rica	0.809	0.664	17.9	-17	0.996	1	0.256	60	0.002 ^{cf}	0.5 ^{cf}	37.1 ^{cf}	2018 M
58 Uruguay	0.809	0.710	12.2	-3	1.022	1	0.235	58	..	..	..	..
60 Belarus	0.808	0.765	5.3	10	1.011	1	0.104	29	..	..	..	..
61 Panama	0.805	0.640	20.5	-19	1.017	1	0.392	96	..	..	..	..
62 Malaysia	0.803	..	..	..	0.982	1	0.228	57	..	..	..	..
63 Georgia	0.802	0.706	12.0	-2	1.007	1	0.280	66	0.001 ^e	0.3 ^e	36.6 ^e	2018 M
63 Mauritius	0.802	0.666	17.0	-11	0.973	2	0.347	82	..	..	..	..

Continued →

Figure 7 Recent declines on the Human Development Index (HDI) are widespread, with over 90 percent of countries enduring a decline in 2020 or 2021

Note: The period of the global financial crisis is indicative.

Source: Human Development Report Office calculations based on data from Barro and Lee (2018), IMF (2021b, 2022), UNDESA (2022a, 2022b), UNESCO Institute for Statistics (2022), UNSD (2022) and World Bank (2022).

HDI rank	Human Development Index (HDI)	Inequality-adjusted HDI (IHDI)			Gender Development Index		Gender Inequality Index		Multidimensional Poverty Index ^a			
	Value	Value	Overall loss ^b (%)	Difference from HDI rank ^c	Value	Group ^c	Value	Rank	Value	Headcount (%)	Intensity of deprivation (%)	Year and survey ^d
	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2009-2020	2009-2020	2009-2020	2009-2020
Human development groups												
Very high human development	0.896	0.805	10.2	–	0.986	–	0.155	–	0.002	0.5	36.6	–
High human development	0.754	0.627	16.8	–	0.973	–	0.329	–	0.016	4.0	40.5	–
Medium human development	0.636	0.481	24.4	–	0.880	–	0.494	–	0.119	26.7	44.7	–
Low human development	0.518	0.359	30.7	–	0.864	–	0.577	–	0.298	55.6	53.6	–
Developing countries	0.685	0.538	21.5	–	0.937	–	0.487	–	0.105	21.7	48.6	–
Regions												
Arab States	0.708	0.534	24.6	–	0.871	–	0.536	–	0.071	14.5	48.7	–
East Asia and the Pacific	0.749	0.630	15.9	–	0.978	–	0.337	–	0.023	5.4	42.5	–
Europe and Central Asia	0.796	0.714	10.3	–	0.961	–	0.227	–	0.004	1.0	38.0	–
Latin America and the Caribbean	0.754	0.601	20.3	–	0.986	–	0.381	–	0.030	6.9	42.8	–
South Asia	0.632	0.476	24.7	–	0.852	–	0.508	–	0.131	29.0	45.2	–
Sub-Saharan Africa	0.547	0.383	30.0	–	0.907	–	0.569	–	0.286	53.4	53.5	–
Least developed countries	0.540	0.390	27.8	–	0.894	–	0.562	–	0.278	53.2	52.3	–
Small island developing states	0.730	0.557	23.7	–	0.962	–	0.461	–	0.111	23.3	47.4	–
Organisation for Economic Co-operation and Development	0.899	0.800	11.0	–	0.985	–	0.185	–	0.023	5.9	39.4	–
World	0.732	0.590	19.4	–	0.958	–	0.465	–	0.105	21.7	48.6	–